

شاخصه‌های خانواده پایدار و کارآمد در اندیشه قرآنی امام خامنه‌ای

محمد حسین صائمی^۱ - دکتر محمد مهدی احمدی فراز^۲ - زهرا عسکری^۳

چکیده

کانون خانواده و عوامل مؤثر در کارآمدی و پایداری آن از مباحثی است که در آموزه‌های قرآن کریم مورد توجه جدی قرار گرفته است. در آیات قرآن کریم توصیه‌های اخلاقی و اعتقادی و حقوقی زیادی وجود دارد که پای‌بندی به آن‌ها باعث تقویت و تربیت و پایداری خانواده می‌شود. نویسنده سعی کرده است تا آموزه‌های یاد شده را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد و هدف این پژوهش نیز شناسایی و استخراج شاخصه‌های خانواده پایدار و کارآمد در اندیشه قرآنی امام خامنه‌ای می‌باشد. «خانواده» به واحد اجتماعی گفته می‌شود که شامل پدر و مادر و فرزندان آن‌ها می‌گردد، و در اندیشه امام خامنه‌ای یکی از سلول‌های پیکره جامعه به شمار می‌آید و نقش برجسته‌ای در رسیدن به کمال و سعادت دنیوی و اخروی انسان از دیدگاه قرآن کریم دارد. بنابراین پایداری و کارآمدی جامعه وابسته به خانواده پایدار و کارآمد است؛ بدین جهت این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و دیجیتالی، مورد بررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: قرآن کریم، تفسیر موضوعی خانواده در قرآن، شاخصه‌ها، پایداری و کارآمدی، اندیشه‌های قرآنی امام خامنه‌ای.

۱- نویسنده مسئول، شماره تماس: ۰۹۱۹۰۴۹۵۹۶۱، دانشجوی دکتری، رشته تفسیر تطبیقی، جامعه‌المصطفی‌العالمیه علیه‌السلام واحد اصفهان.

۲- نویسنده همکار، شماره تماس: ۰۹۱۹۰۴۹۵۹۶۱، استادیار جامعه‌المصطفی‌العالمیه علیه‌السلام واحد اصفهان.

۳- نویسنده همکار، شماره تماس: ۰۹۳۷۲۱۳۷۹۷۱، دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته کلام اسلامی، جامعه‌المصطفی‌العالمیه علیه‌السلام واحد اصفهان.



مقدمه

کارآمدی و ثبات و پایداری خانواده، ریشه در سلامت و شادابی زوجین دارد. روابط زن و شوهر به منزله هسته اصلی خانواده، بر بسیاری از ابعاد حیات انسانی تأثیر دارد. خانواده به عنوان یک واحد از بدنه اجتماع بوده و یکی از مهم‌ترین بسترهای تربیت انسان به شمار می‌رود. لذا اصل تشکیل خانواده و نحوه اداره آن ضرورت داشته و مورد توجه قرآن کریم و دین مبین اسلام است. در واقع خانواده ستون اصلی است که هر جامعه‌ای بر پایه آن، بنا شده است؛ و بستر خوش‌بختی و یا بدبختی انسان در دنیا و آخرت است. از این رو خوش‌بختی و خیر و صلاح خانواده در جامعه اسلامی مسئله‌ای است که بسیار اهمیت دارد. در این زمینه مقالات و تحقیقاتی صورت گرفته اما نویسنده در این موضوع در اندیشه‌های قرآنی امام خامنه‌ای مقالات و تحقیقاتی به صورت مستقل نیافته است. بنابراین به نظر می‌رسد پژوهش در این زمینه مطلوب بوده و می‌تواند منجر به نوآوری گردد. در این تحقیق ابتداء، مفاهیم و کلیات مورد بررسی قرار گرفته و سپس شاخصه‌های پایداری و کارآمدی کلی خانواده که شامل کفویت و هم‌طرازی، پرهیز از انحرافات جنسی، رعایت نظافت و بهداشت، و... پرداخته شده و در ادامه به بیان پایداری و کارآمدی خانواده از جانب مرد، و در آخر شاخصه‌های خانواده پایدار و کارآمد از جانب زن مورد بررسی قرار گرفته است. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و دیجیتالی مورد پژوهش قرار گرفته است.

مفهوم‌شناسی

شاخص

شاخص در لغت فارسی به معنای بلند، برآمده، مرتفع، نمودار و نماینده آمده است. (عمید، ۱۳۶۲، دوجلدی، ص ۱۲۷۳) در این جا به معنای ویژگی‌های کلی است که ویژگی‌های خردتری درون خود جای می‌دهد و برجستگی و اهمیت بیشتری دارد شاخص نامیدن. ویژگی‌های کلی تر، تفسیر، تبیین و طبقه‌بندی این ویژگی‌ها با این عنوان سبب درک آسان‌تر ویژگی‌های خردتر و زیرمقوله‌ها می‌شود. (صفورایی پاریزی، ۱۳۹۲، ص ۲)

خانواده

خانواده اسم مرکب از «خان» به معنای خاندان؛ دودمان؛ تبار. (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۶، ص ۹۴۳۸) و «واده» اصل و بنا و ماده هر چیزی می‌باشد و به عبارتی اهل خانه و خانواده می‌باشد. (همان) (معین، ۱۳۸۶، ج ۴، ص ۴۹۳۵) هم چنین به معنای خاندان، دودمان، اهل خانه، زن و فرزند به کار رفته است. (عمید، ۱۳۶۲،





دوجلدی، ص ۸۲۹) در اصطلاح «خانواده» به واحد اجتماعی گفته می‌شود که شامل پدر و مادر و فرزندان آن‌ها می‌گردد، گاه هم مثل بستگان دور و نزدیک را، نیز جزء خانواده به شمار آورده که در این صورت معنای وسیع‌تری دارد؛ (همان) از دیدگاه امام خامنه‌ای خانواده یک واحد از سلول‌های پیکره و بدنه اجتماع است که شامل سه دسته انسان می‌شوند، یکی مردان، که پدران این خانواده هستند. یکی زنان که مادران خانواده هستند و دیگری فرزندان که نسل بعدی یک جامعه هستند و در خانواده این سه دسته اصلاح می‌شوند وقتی این‌ها سالم بودند، رفتار درست داشت، خانواده پایدار و کارآمد خواهد بود. (کربلایی نظر، ۱۳۹۲، ص ۱۷۷) (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۴۸)

پایداری خانواده

پایداری در لغت به معنای مقاومت، استواری و ثابت آمده است. (عمید، ۱۳۶۰، دوجلدی، ص ۴۳۴) پایداری خانواده به معنای ثبات و تعادل خانواده در طول زمان پس از ازدواج تا هنگام فوت یکی از زوجین می‌باشد.

خانواده کارآمد

کارآمد در لغت به معنای شایسته، چیزی که به کار آید و سودمند باشد. (عمید، ۱۳۶۲، دوجلدی، ص ۱۶۰۲) خانواده کارآمد، خانواده‌ای است که با پای‌بندی اعضای آن به باورهای دینی و رعایت حقوق و اخلاق اسلامی زمینه کشف و پرورش قابلیت‌ها و توانایی‌های آنان را در ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری فراهم می‌کند. (صفورایی پازری، ۱۳۹۲، ص ۲)

در منظومه‌ی فکری امام خامنه‌ای با بیان این‌که اگر خانواده از لحاظ معنوی و فکری و روانی و اخلاقی مطابق با اصول شرع و آموزه‌های قرآن کریم باشد نه تنها یک خانواده پایدار و کارآمد بوده بلکه اساس اصلاح و خوشبختی همه افراد جامعه معرفی شده است. (کربلایی نظر، ۱۳۹۲، ص ۱۷۸-۱۷۹) (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۴۹)

شاخصه‌های خانواده پایدار و کارآمد

با توجه به مبنای آیات قرآن و سخنان رهبران دینی استفاده می‌شود که پایداری و کارآمدی خانواده مربوط به هر فرد از اعضای خانواده مثل همسر (زن) و یا مرد (شوهر) و یا هر یک از فرزندان و یا در نهایت، جامعه پدید آید که در هر حال، سبب آرامش و امنیت در خانواده است. طبق این مبنا پایداری و کارآمدی خانواده به سه صنف عمومی تقسیم نمود.





الف) پایداری و کارآمدی خانواده سرچشمه آن، فرد خاصی نیست.

ب) پایداری و کارآمدی خانواده عامل آن شوهر (مرد) می باشد.

ج) پایداری و کارآمدی خانواده سبب آن همسر (زن) می باشد.

در ادامه مهم ترین، شاخص های حقوقی و اخلاقی خانواده کارآمد از منابع اصیل اسلام استخراج و معرفی خواهد شد.

شاخصه های پایداری و کارآمدی کلی خانواده

کفویت و هم سان بودن

به طور یقین در امر مقدس ازدواج و تشکیل خانواده، هم سویی زن و شوهر یکی از معیارهای اصلی اسلام است و از جمله شرایط بسیار مهم در مورد انتخاب همسر و خانواده کارآمد و اثرگذار به شمار آمده و سبب استحکام و پایداری می گردد. در صورت رعایت نشدن این معیار مهم، قطعاً تنش و اختلاف در خانواده به وجود خواهد آمد. مقصود از کفویت چیست؟ کفو و کفو در لغت، مساوات و هم سان بودن در قدر و منزلت می باشد، فلانی هم کفو برای فلانی در ازدواج است. (راغب اصفهانی، ۱۴۲۳، ص ۷۱۸) و به معنای تساوی در دو شیء و مثل، قال الله تعالی: «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ» (ابن فارس، ۱۴۲۹، ص ۸۹۶) در لسان العرب می نویسد مراد از کفو این که مرد در نکاح مساوی با زن در حسب و دین و نسب و خانواده اش باشد. (ابن منظور، بی تا، ج ۱۳، ص ۸۰)

از منظر قرآن پایداری و کارآمدی خانواده اهمیت بسزایی دارد. تا جایی که درباره ضرورت رعایت این شرط اساسی می فرماید: «الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ» (نور، ۲۶) «زنان بدکار و ناپاک شایسته ی مردانی بدین وصفند و مردان زشت کار و ناپاک نیز شایسته زنانی بدین صفتند.» بنابراین طبق دستور قرآن و شرع مقدس در امر ازدواج، دختر و پسر هم کفویک دیگر باشند و در اندیشه قرآنی امام خامنه ای نیز مهم ترین مسأله در باب کفویت، عبارت است از تقوا و پرهیزکاری و ایمان و ملزم بودن هر دو به مبانی الهی و اسلامی و پاک دامن و طهارت دختر و پسر معلوم باشد. ایشان با توجه به آیه شریفه ملاک ارزش انسانی، میزان تقوی و پرهیزکاری و تدبیر طرفین را معیار می داند. همان طوری که خداوند متعال می فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ» (حجرات، ۱۳) ایشان با اشاره به این موضوع می فرماید: «از منظر اسلام، ملاک این همکاری که اسمش زوجیت است، عبارت است از دین و تقوی: «الْمُؤْمِنُ كُفُوُ الْمُؤْمِنَةِ وَالْمُسْلِمُ كُفُوُ الْمُسْلِمَةِ»





این ملاک دینی است. (حر عاملی، ۱۴۱۳، ج ۲۰، ص ۶۷) البته در این زمینه، هر کس در راه خدا جلوتر، پیشقدم‌تر، فداکارتر، آگاه‌تر و به درد بخورتر و برای بندگان خدا نافع‌تر باشد، این بالاتر و بهتر است؛ ممکن است زن در آن حد نباشد، ایرادی ندارد. زن، خودش را به سمت او بکشانند. یا زن ممکن است بالا باشد، مرد به قدر او نباشد، پس مرد باید خود را به سمت او بکشانند. (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۳۴) (بانکی پور فرد، ۱۳۹۶، ص ۱۰۰)

بنابراین عمده مسأله در باب پایداری و کارآمدی خانواده «کفویت در ایمان و اعتقاد و عدم رعایت آن در مسائل اقتصادی می‌باشد» و در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای نیز زن و مرد در اسلام بیشتر بر محور هم‌شان بودن در ایمان، اعتقاد و ارزش‌های معنوی باید با هم، هم‌کفو باشد و هم‌شانی در امور دیگر؛ مانند زیبایی، علم، ثروت، موقعیت‌های اجتماعی و خانوادگی حتی منطقه‌ای هیچ ضرورتی بر رعایت در آن‌ها نیست.

پرهیز از انحرافات جنسی

انحرافات جنسی اساس و بنیان خانواده را متزلزل می‌کند. قرآن کریم با توجه به رسالت هدایت‌گری و روشن‌گری که دارد به این امر اهتمام داشته و گزینه جنسی را نعمتی الهی دانسته که با هدف ایجاد انس و آرامش بین زن و شوهر در خانواده و تولید نسل و حفظ و پایداری آن عطا شده است و در این آیه ضمن این‌که انسان را به ارضای میل جنسی ترغیب می‌کند؛ ولی ارضای آن را فقط از راه صحیح آن، که ازدواج است سفارش می‌کند و در این زمینه می‌فرماید: ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ (نور، ۳۲) «البته باید مردان بی‌زن و زنان بی‌شوهر و کنیزان و بندگان خود را به نکاح یکدیگر درآورید (تا میان مؤمنین مرد بی‌زن و زن بی‌شوهر باقی نماند و از فقر مترسید) اگر مرد و زنی فقیرند خدا آنان را به لطف خود بی‌نیاز و مستغنی خواهد فرمود که خدا به احوال بندگان آگاه و رحمتش، وسیع است.»

امام خامنه‌ای با تأکید در مسأله ازدواج می‌فرماید: ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ﴾ هم خطاب به مسئولان حکومت و هم مردم و هم پدر و مادرهاست که از هیچ‌گونه کمک مالی و حتی فکری دریغ نورزد.^۱

ایشان هدایت قرآن را، همگانی و مربوط به همه‌ی عرصه‌های زندگی بشر بیان می‌کند تا اخلاق، تا خانواده و...، همه‌ی این میدان‌ها مورد هدایت قرآنی است؛ مثل ﴿رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ﴾ (فرقان، ۷۴) یا ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾

۱- (گزیده‌ای از بیانات در دیدار جمعی از فعالان و کارشناسان حوزه خانواده،

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=46089>)





(نور، ۳۲) یا تربیت فرزند و امثال این‌ها، تا مسئله‌ی آرامش و سکون روحی، سکینه و آرامش روانی انسان که یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان است، «فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ» (فتح، ۲۶) و از این موارد، همه‌ی عرصه‌های زندگی، در قرآن درس و هدایت دارد.^۱

از نظر وی، قرآن، زن را در خانواده مظهر آرامش معرفی نموده است:

یک زمان نقش همسری را انجام می‌دهد، یک وقت نقش مادری انجام می‌دهد؛ هرکدام یک ویژگی دارند. در نقش همسری، زن را در درجه‌ی اول، مظهر آرامش می‌داند: «وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِسَكْنٍ إِلَيْهَا» (اعراف، ۱۸۹) زیرا زندگی فراز و نشیب دارد؛ مرد را در وادی زندگی عهده‌دار کار و تلاطم می‌داند؛ وقتی این مرد به خانه می‌آید، احتیاج به آرامش دارد، احتیاج به سکینه دارد. این آرامش را زن در خانه ایجاد می‌کند؛ «لِتَسْكُنَ إِلَيْهَا»؛ یعنی مرد در کنار زن احساس آرامش کند؛ زن مایه‌ی آرامش است...

در جای دیگر با اشاره به این آیه شریفه می‌فرماید: زوجیت دو جنسی در طبیعت بشر که هدفی مهم را در پی دارد و آن سکون و آرامش مرد و زن تا هریک در کنار جنس مخالف خود آرامش پیدا کند و این باعث ثبات و پایداری خانواده می‌شود.

و در یک آیه‌ی دیگر هم «خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» (روم، ۲۱) را ذکر می‌کند. «مَوَدَّةً» یعنی همان عشق؛ «رَحْمَةً» یعنی مهربانی؛ بین زن و شوهر عشق و مهربانی متبادل می‌شود.^۲

ایشان در اهمیت این موضوع اشاره به سن بالای جوانان می‌کند با بیان این‌که:

از یک طرف جوان هفده ساله، هجده ساله، نوزده ساله، احتیاج به اطفاء نیاز جنسی و غریزه‌ی جنسی دارد «ما باید به این فکر کنیم.» ولی، از جانب دیگر این‌ها نیاز به خانه و شغل دارند، چون درآمدی ندارند؛ چگونه باید جمع کرد.

به نظر ایشان داشتن شغل و خانه و ملک شخصی نباید مانع بشود. دلیل بر مدعا به وعده الهی استناد می‌کند که قرآن می‌فرماید: «إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُعْهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ» (نور، ۳۲) «این قرآن است که با ما دارد این جور حرف می‌زند».^۳

۱- (بیانات در محفل انس با قرآن کریم،

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47709>)

۲- (کربلایی نظر، ۱۳۹۲، ص ۲۱۷) (بیانات در دیدار اقشار مختلف بانوان،

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51655>)

۳- (بیانات در دیدار اعضای همایش ملی تغییرات جمعیتی و نقش آن در تحولات مختلف جامعه،

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=24344>)





با خطاب به مسئولین می‌فرماید: «باید راه‌های عملی پیدا کرد. به نظرایشان یکی از کارهای بسیار اساسی در این زمینه فرهنگ‌سازی است؛ می‌فرماید: باید فرهنگ‌سازی کنید. ببینید چگونه می‌شود فرهنگ‌سازی کرد؛ بالأخره باید در قدم اول افکار عمومی را باید درست کنید، اگر چه دستگاه حکومت مسئولیت دارد. «خود را نیز مسئول می‌داند؛ با بیان این‌که در مورد مسائل خانواده «ما مسئولیت داریم»، دولت‌ها را مسئول می‌داند، همه‌ی دستگاه‌های مختلف حکومتی را نیز مسئول این امر دانسته که باید به وظایف‌شان عمل کنند «لکن این پویش مردمی و حرکت عمومی مردمی نبایستی متوقف بشود؛ کار اساسی را این می‌کند و در کنار مردم، دولت‌ها بایستی کمک کند.»^۱

ایشان خانواده را یک رکن بزرگ از نظر اسلام بیان می‌کند. اگر خانواده سالم باشد و تربیت درست باشد، در پیشرفت کار جامعه به صورتی که اسلام می‌خواهد، تأثیر زیادی دارد. هنر ادیان - و بیش‌تر از همه اسلام را- در این می‌داند که غرایز جنسی و غریزه‌ی زوج‌طلبی انسان - که غیر از غریزه‌ی جنسی است - در خدمت تشکیل خانواده و پایداری آن قرار داده و کاری کرده‌اند که کانون خانواده، با پشتوانه‌ی غریزه‌ی جنسی، یا با پشتوانه‌ی آن غریزه‌ی دیگر - که از غریزه‌ی جنسی عمومیتش را بیش‌تر بیان می‌دارد- تحقق پیدا کند و با ثبات و پایدار بماند. ایشان می‌فرماید: «بعضی‌ها ممکن است در سنین خاصی نیاز جنسی هم نداشته باشند، اما نیاز به زوج‌طلبی را دارند و می‌باید زوجی از جنس مخالف را داشته باشند؛ زن و مرد فرقی نمی‌کند. سکن، مایه‌ی آرامش است.» «لِیَسْكُنَ اَلْبَیْهَات» (اعراف، ۱۸۹) به نظر ایشان رهایی غریزه‌ی جنسی انسان و اشباع آن از هر راهی بدون تشکیل خانواده و یا یک چیز سست و پوچ و تهدیدپذیر و ویرانی‌پذیر می‌شد و پایدار نبود و هر نسیمی او را به هم می‌زد. «لذا در هر جای دنیا که می‌بینید آزادی‌های جنسی هست، در آن‌جا به همان نسبت خانواده ضعیف و غیر کارآمد است؛ چون مرد و زن برای اشباع این غریزه، احتیاجی به این کانون ندارند.» ولی با وجود حاکم بودن دین، آزادی جنسی را منتفی می‌داند، چون این‌جا همه چیز برای مرد و زن هست؛ لذا این خانواده، با ثبات و پایدار خواهد شد.

امام خامنه‌ای خانواده را، منشأ خیراتی، در اداره‌ی یک کشور و اداره‌ی انسانیت می‌داند، امر بسیار مهمی را بیان می‌کند.^۲

۱- (گزیده‌ای از بیانات در دیدار جمعی از فعالان و کارشناسان حوزه خانواده،

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=46089>)

۲- (بیانات در مراسم اجرای خطبه‌ی عقد ازدواج،

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2473>)





بنابراین قرآن کریم جهت برخورد و مبارزه با انحرافات جنسی از یک سو، افراد را به ازدواج تشویق و ترغیب کرده و حتی وعده نصرت مالی به آن‌ها می‌دهد و از سوی دیگر زمانی که موجب انحرافات جنسی می‌شود را تذکر داده تا مسئولین و اعضای خانواده از پیدایش چنین انحرافات که اساس خانواده را متزلزل و ناپایدار می‌کند باید اجتناب کنند.

رعایت آراستگی و بهداشت فردی در زندگی خانواده

یکی از شاخصه‌های خانواده پایدار و کارآمد رعایت نظافت است از آنجایی که انسان فطرتاً زیبایی و پاکیزگی را دوست می‌دارد و از لباس نظیف و زیبا، صدای زیبا، منظره زیبا و بوی خوش لذت می‌برد، بدون شک، زینت لباس و بدن، از جمله اموری است که باعث پایداری هر چه بیش‌تر خانواده می‌شود و زمینه را برای آرامش آنان فراهم می‌کند. از این جهت زن و شوهر باید هر دو بهداشت را رعایت کنند چون مدام با هم زیر یک سقف زندگی دارند و رعایت نکردن بهداشت، عواقب خوبی را نخواهد داشت و باعث ناکارآمدی آن خواهد شد.

عدم رعایت نظافت و بهداشت هر یک از زن و شوهر، ثبات و پایداری نظام خانواده را متزلزل خواهد کرد. بدیهی است هم‌چنان که مرد توقع دارد همسرش دارای آراستگی و نظافت و لباس زیبا و معطر باشد، در مقابل، زن نیز چنین انتظاری را از شوهرش دارد تا به نظافت، بهداشت و آرایش ظاهری و زیبایی توجه کند. این رعایت نظافت و آراستگی و زیبایی هر یک از زن و شوهر مانع از چشم‌دوختن به افراد نامحرم می‌گردد، و بر عفاف یکدیگر می‌افزاید که در نتیجه، اثر مطلوب در پایداری و کارآمدی خانواده خواهد داشت.

در اندیشه امام خامنه‌ای، اسلام، به مسأله زیبایی اهمیت داده است. ایشان روایتی را از امام صادق (ع) بیان می‌کند: «اِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ وَ يُحِبُّ الْجَمَالَ» (کلینی، ۱۳۴۲، ج ۹، ص ۳۱۰) «خدا زیباست و زیبایی را دوست دارد.» در خصوص رسیدن به سر و وضع، روایات زیادی در کتب حدیثی شیعه، خصوصاً در کتاب نکاح به طور مفصل بحث شده است که مرد و زن بایستی به خودشان برسند. ایشان با خیال برخی، که مثلاً مردان باید موی سرشان را بتراشند؛ نه تنها موافق نیست بلکه می‌فرماید: در شرع هم نیامده، حتی برای جوانان مستحب است که موی سر بگذارند. در روایت هست که «الشَّعْرُ الْحَسَنُ مِنْ كِرَامَةِ اللَّهِ فَأَكْرِمُوهُ» (کلینی، ۱۳۴۲، ج ۱۱، ص ۴۲) موی زیبا، جزء کرامت‌های الهی است؛ آن را گرامی بدارید. یا مثلاً در روایتی آمده است که پیامبر اکرم (ص) وقتی می‌خواست از خانه خارج شود از ظرف، به جای آینه استفاده می‌کردند. سر و وضع خود را مرتب می‌کردند. ایشان می‌فرماید: «این، نشان‌دهنده آن است که سر و وضع مرتب، لباس



خوب و گرایش به زیبایی، امر مطلوبی در شرع مقدس اسلام برای پایداری و کارآمدی خانواده است؛ منتها آن چیزی که بد و مضّر است، آن است که این وسیله‌ای برای فتنه و فساد و تبّرج شود. «که باعث ناپایداری خانواده می‌شود و ضررهایش به نسل بعد هم می‌رسد»^۱.

ایشان یک جامعه را از کارزن بی‌نیاز نمی‌داند اما نظرش این است که این کار نباید با کرامت و ارزش معنوی و انسانی زن منافات داشته باشد. نباید زن تحقیر و یا او را وادار به تواضع و خضوع نمایند. تکبر از همه انسان‌ها مذموم است، مگر از زنان در مقابل مردان نامحرم! پس زنان هم باید فقط برای شوهران‌شان آرایش و بهداشت را باید انجام دهند. در بیان ایشان، افزون بر آراستگی ظاهری و فیزیکی همسران، به نکته دقیق بهداشت روانی و باطنی زوجین نیز اشاره شده است، همان‌طور که بهداشت و درمان، نیاز تن آدمی است، نیاز روان او نیز هست. زن باید در مقابل مرد نامحرم متکبر باشد. «فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ...» (احزاب، ۳۲)؛ «پس مبادا در حضور مردان نامحرم به ناز و نرمی سخن بگویید تا آن‌کس که در دلش بیماری است و ایمانش سست است، طمع ورزد» «زن در حرف زدن مقابل مرد نباید حالت خضوع داشته باشد. این، برای حفظ کرامت زن است. اسلام این را می‌خواهد و این الگوی زن مسلمان است»^۲.

خدای سبحان که قرآن را شفا معرفی کرده، مرض را هم بیان فرموده است. ما بیماری‌های ظاهری و زیان‌های آن را می‌بینیم؛ اما از زیان‌های بیماری‌های باطنی، مانند نگاه حرام و بی‌عفتی و بی‌حجاب بودن و دیگر گناهان غافلیم که باعث می‌شود پایداری خانواده از بین برود. علی‌هذا زوجین باید توجه داشته باشند که زیبایی و بهداشت برای طرفین از اموری است که انجام آن، در آیات قرآن و هم‌چنین روایات سفارش شده، قرآن کریم در زمینه نظافت و پاکی می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ» (بقره، ۲۲۲) «همانا خدا، آنان را که پیوسته به درگاهش توبه و انابه کنند و هم پاکیزگان دور از هر آلتی را دوست می‌دارد». «طهارت، در مقابل نجاست و قذارت، به معنی مطلق پاکیزگی در جهت مادی و معنوی می‌باشد. (جوادی آملی، ۱۳۸۷، ج ۱۱، ص ۱۶۱)

با توجه به مطالب مذکور در منظومه فکری امام خامنه‌ای در کنار بهداشت جسمانی، بهداشت روحی نیز در خانواده رعایت شود. ظاهر زوجین نظیف، باطن نیز نظیف باشد؛ به هر حال بی‌توجهی در بهداشت و آراستگی ظاهری به مرور زمان، سبب تنفر و دل‌سردی از طرف مقابل شده و دیگر عشق و علاقه و محبت

۱- (کربلایی نظر، ۱۳۹۲، ص ۱۹۸-۱۹۹) (بیانات در دیدار جمعی از جوانان،

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2884>

۲- (بانکی پور فرد، ۱۳۹۶، ص ۱۹۹) (بیانات در دیدار جمعی از زنان به مناسبت سال‌روز میلاد مبارک حضرت فاطمه زهرا،

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2645>)



به وی نخواهد داشت حتی ممکن است این امر به مرور زمان سبب انحراف او گردد و تا جایی که باعث ناپایداری خانواده گردد و بین زن و شوهر منجر به جدایی گردد و خانواده غیر کارآمد شود. برای مبارزه و حل این معضل باید زن و مرد خود، نظافت و آراستگی را رعایت نموده و خود را برای همسر آراسته و زیبا نماید و برای بهداشت خود تلاش کند. نظافت و بهداشت برای هر یک از زن و شوهر امری لازم و ضروری است، مخصوصاً زن که می‌توانند با آرایش و زیبا نمودن خودش، مانع از انحراف شوهرش گردد. در نتیجه زن و مرد می‌توانند با رعایت بهداشت و نظافت و آراستگی، کانون خانواده را امن نگه‌دارند، و باعث ثبات و پایداری آن گردند و زندگی خوب و خوشی را داشته باشند.

حسن تدبیر

منظور از حسن تدبیر داشتن برنامه یا برنامه درست و منظم از طرف والدین و یا به تعبیری پدر یا مادر توانایی لازم، جهت مدیریت خانواده را داشته باشد و از تحکم و استبداد جداً پرهیز نمود بلکه با مهر و محبت در مواجهه با افراد خانواده رفتار نماید. چون استبداد و سوء تدبیر ضربه‌ای است که می‌تواند از جانب مرد (پدر) و یا زن (مادر)، خانواده را ناپایدار کند، مسأله سوء تدبیر تهدیدی برای ثبات خانواده بوده و عواقب خطرآفرین در پی خواهد داشت؛ همان‌طوری که امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرموده است: «مَنْ سَاءَ تَدْبِيرُهُ تَعَجَّلَ تَدْمِيرُهُ» «کسی که تدبیرش بد باشد، ویران‌گری او شتاب می‌گیرد.» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ص ۵۸۶) لذاست که حسن تدبیر یکی از شاخصه‌های مهم در پایداری و کارآمدی خانواده به حساب آمده است. از آنجایی که باید در مسائل اجرایی با هماهنگی افراد یک مدیر خاص تعیین شود؛ چون با افکار و اندیشه‌های مختلف، کارها سامان نمی‌پذیرد در امور مشترک خانواده هم شخص معینی مسئولیت را به عهده بگیرد، محور مسئولیت مشخص باشد؛ لذا در اندیشه فکری امام خاмене‌ای در اداره خانواده، زن و مرد هر کدام به سهم خود مسئولیت دارد. منتها نقش هر دو را در اداره خانواده متفاوت می‌داند. تأمین معیشت خانواده از نظر اسلام به دوش مرد است. قرآن می‌فرماید: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ» (نساء، ۳۴) یعنی سرپرستی امور خانواده به عهده مرد است. بین اعضای خانواده نقش پدر بسیار مهم‌تر و سنگین‌تر از بقیه است. وظیفه پدر تأمین نیازهای خانواده و مدیریت در آن است. سوء تدبیر پدر، منشاء مشکلات فراوان و ناپایداری خانواده می‌شود؛ اما وظیفه مادر را که مسئولیت داخلی است در اهمیت و زحمت در بعضی موارد می‌فرماید بیش از پدر اگر نباشد کمتر نیست و کار پرزحمت و ظریفی می‌داند؛ مثل تربیت فرزند، شیردادن، در آغوش خود بزرگ کردن و برای آن‌ها آذوقه‌های فرهنگی، قصص، احکام، ماجراهای





آموزنده فراهم نمودن، که در هر فرصتی به فرزندان مثل غذای جسمانی چشایند. ایشان مسئولیت اصلی زن را حفظ کانون خانواده و ثبات و پایداری آن می‌داند. (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۱۴۰) (بانکی پور فرد، ۱۳۹۶، ص ۱۳۲) و یکی از مسئولیت‌های زن را نیکو شوهرداری کردن بیان می‌کند. «جِهَادُ الْمَرْأَةِ حُسْنُ التَّبَعْلِ» (دشتی، ۱۳۸۹، ص ۴۶۸)

امام خامنه‌ای در توضیح این روایت «تلاش‌های یک مرد که در میدان‌های مختلف صورت می‌گیرد، بیش‌تر مرهون همکاری، همراهی، صبر و سازگاری همسر می‌داند؛ و این به نظر ایشان همیشه این‌گونه بوده این‌که فرموده‌اند: «و جِهَادُ الْمَرْأَةِ حُسْنُ التَّبَعْلِ» حسن‌التبعّل خیال نشود که جهاد زن فقط وسایل راحتی مرد را فراهم کردن باشد. این معنا را ایشان نمی‌پذیرد این را جهاد نمی‌داند؛ «جهاد این است که زنان مبارز، مؤمن و فداکار وقتی شوهرهایشان مسئولیت‌های سنگینی دارند، بار آن سنگینی به میزان زیادی روی دوش آن‌ها می‌افتد.» که معمولاً همان‌طور وقتی مرد خسته می‌شود، اثر خستگی او در خانه ظاهر می‌شود. «قطعاً همین‌طور است زمانی که مرد به خانه می‌آید، خسته، کوفته و گاهی بداخلاق است و این رفتار و بی‌حوصلگی را ناشی از محیط کار، به داخل خانه منعکس می‌کند.» حالا این خانم اگر بخواهد جهاد بکند، جهاد او این است که با این زحمت‌ها بسازد و آن‌ها را برای خدا تحمل کند؛ این می‌شود. «حُسْنُ التَّبَعْلِ»

ایشان با اشاره به آیه شریفه «الرجال قوامون على النساء» (نساء، ۳۴) و روایت «المرأة ريحانة» (کلینی، ۱۳۸۲، ج ۵، ص ۵۱۰) می‌فرماید: در خانواده اسلام مرد را قوام و زن را ریحان معرفی می‌کند. از نظر وی این نه جسارت به زن است نه جسارت به مرد است. با این بیان نه تنها از حقوق طرفین چشم‌پوشی نشده؛ بلکه، درست دیدن طبیعت آن‌ها می‌داند. و عین عدالت و برابری را بیان می‌کند:

«یعنی وقتی جنس لطیف و زیبا و عامل آرامش و آرایش معنوی محیط زندگی را در یک کفه می‌گذاریم، و این جنس مدیریت و کارکرد و محلّ اعتماد و اتکا بودن و تکیه‌گاه بودن برای زن را هم در کفه‌ی دیگر ترازو می‌گذاریم، این دو کفه با هم برابر می‌شود. نه آن بر این ترجیح دارد و نه این بر آن.» (خطبه‌ی عقد، مورخه ۱۳۸۸/۱۲/۲۲) (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۸۸)

در منظومه فکری امام خامنه‌ای زن و مرد هر کدام یک مسئولیتی دارند. مسئولیت هریک را مساوی بیان می‌کند و مسئولیت هر دو را سنگین می‌داند. ولی روح زن چون لطیف‌تر است «المرأة ريحانة»، احتیاج به آرامش بیش‌تری دارد. او نیاز به آسایش و تکیه کردن به یک جای مطمئن دارد. این تکیه‌گاه را برای او، + شوهر می‌داند. «الرجال قوامون على النساء» خدا این‌ها را این‌طور کنار هم قرار داده است ایشان با اشاره به روایت پیامبر اسلام ﷺ می‌فرماید: «هر فرد یا گروه را در جایگاه خود عهده‌دار مسئولیت خویش می‌داند»





که باید برای انجام وظیفه خود تدبیر لازم را داشته باشند.^۱

پیامبر اکرم ﷺ درباره آگاهی و بالندگی افراد و گروه‌ها به مسئولیت‌هایشان می‌فرماید: «الْكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ؛ فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ، وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ، أَلَا فِكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ.» (دیلمی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۱۸۴) پیامبر خدا ﷺ فرمودند: بدانید که همه شما مسئولید و همه شما نسبت به زیردستانتان بازخواست می‌شوید. فرمانروای مردم، مسئول مردم است و نسبت به زیردستانش بازخواست می‌شود. مرد، سرپرست خانواده است و نسبت به آنان، بازخواست می‌شود.

زن، مسئول خانه‌ی شوهر و فرزندان اوست و در برابر آنان، بازخواست می‌شود. برده، مسئول مال مالک خود است و در برابر آن، مسئول است. پس بدانید که همه شما مسئولید و همه‌تان در برابر زیردستان خود، بازخواست می‌شوید.

در آخر باید گفت به نظر امام خامنه‌ای همه‌ی اعضای خانواده اعم از مرد (شوهر) در جایگاه خود به عنوان مدیر خانواده و همسر (زن) و فرزندان، باقی اعضای خانواده نیز در جایگاه خود برای انجام مسئولیت خویش باید تدبیر لازم را داشته باشند. و در صورت کوتاهی سایر اعضای خانواده نسبت به مسئولیت خویش و این سوء تدبیر تهدیدکننده نظام خانواده و ناپایداری آن خواهد بود؛ البته تأثیر این امر از طرف پدر و مادر پررنگ و قوی‌تر اما از طرف فرزندان کم‌رنگ‌تر است.

شاخصه‌های پایداری و کارآمدی خانواده فرد خاص مانند شوهر

توجه به تأمین نفقه خانواده

اولین شاخصه پایداری و کارآمدی خانواده از طرف شوهر تأمین نفقه خانواده می‌باشد که در اسلام یکی از وظیفه‌هایی که بر عهده سرپرست خانواده قرار داده شده و نسبت به آن تأکید ورزیده؛ پرداخت نفقه و توسعه بخشیدن در زندگی و امور خانواده است. مرد باید در حد توان خود نیازمندی‌های زندگی خود و خانواده را تأمین نماید و زندگی متعارف را برای آنان فراهم کند، تأمین نفقه خانواده از جمله واجبات مالی در اسلام است. ضمن این‌که فضیلت بسیاری نیز برای آن ذکر شده است. تا جایی که امام صادق ﷺ می‌فرماید: «کسی که در تنگ دستی به قدر نیاز خود و خانواده‌اش کار کند و روزی حرام طلب نکند مانند مجاهد در راه خدا است.» (کلینی، ۱۳۸۴، ج ۵، ص ۸۸) (ابن بابویه، ۱۳۸۷، ج ۳، ص ۱۶۸) (سازمان حوزه و

۱- (بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان سپاه،





مدارس علمیه خارج از کشور، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۱۳۳) در جای دیگر می‌فرماید: «الکاد علی عیاله کالمجاهد فی سبیل الله» «کسی که برای تأمین نیازهای خانواده‌اش تلاش می‌کند، مانند مجاهد فی سبیل الله است.» (کلینی، ۱۳۸۴، ج ۵، ص ۸۸) (حرعاملی، ۱۴۱۳، ج ۱۷، ص ۶۷) و هم چنین سرپرستی و مدیریت خانواده و تأمین نیازهای مادی آنان را از خوش بختی مرد بیان کرده است. (همان، ج ۲۱، ص ۵۴۳)

بدون تردید یکی از شرایط و حقوق مسلم و واجب بر مرد که به وسیله دین اسلام پایه‌گذاری شده است، حق نفقه زن؛ مثل تأمین خوراک، پوشاک و مسکن است.

امام خامنه‌ای با توجه به آیه شریفه «الرجال قوامون علی النساء» (نساء، ۳۴) می‌فرماید: «یعنی سرپرستی امور خانواده به عهده‌ی مرد است. مرد باید برود کار کند. معیشت خانواده به عهده‌ی اوست. زن هرچه ثروت دارد مال خودش است. اما معیشت خانواده بر دوش او نیست. (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۹۱) بر مبنای آیه مذکور و آیه ۲۵ سوره بقره اصل وجوب نفقه را بر پدر خانواده بدون شک ثابت می‌داند. قرآن کریم می‌فرماید: «...وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِشْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ...» (بقره، ۲۳۳) «و به عهده صاحب فرزند (یعنی پدر) است که خوراک و لباس مادر را به حد متعارف بدهد.» تأمین هزینه کودک از قبیل خوراک و پوشاک به طور شایسته و مطلوب بر عهده پدر فرزند است.» تأمین هزینه مادران شیرده باید مطابق موازین پسندیده عقلی و نقلی و از هرگونه افراط و تفریط و فشار خالی باشد؛ چنان‌که معاشرت در دوران زندگی مشترک یا در ایام عده طلاق، باید بر اساس معروف باشد.

ایشان وظایف متقابل زن و مرد نسبت به یکدیگر را مختلف می‌داند اما دارای تعادل. شارع مقدس در قرآن در سوره‌ی بقره می‌فرماید: «وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» آن مقداری که حق برای آن‌ها هست، همان مقدار حق، علیه آن‌ها هست، یعنی بر آن‌ها هست. یک چیزی متعلق به آن‌ها است، به همان میزان یک چیزی متعلق به طرف مقابل است، یعنی بر دوش آن‌ها و تکلیف آن‌ها است. یعنی هر وظیفه‌ای که به کسی محول شده، در قبالش یک حقی وجود دارد. هر امتیازی به هر کدام داده شده، در مقابلش یک وظیفه‌ای وجود دارد؛ تعادل کامل برقرار است قرآن کریم در آیه شریفه، برای مرد یک وظیفه را در برابر حقی قرار داده است، که مراد از حق، قیومیت و ریاست او بر خانواده اوست و در برابر آن، تکلیفی به نام نفقه وجود دارد که مرد باید نفقه همسر و فرزندان خویش را تأمین کند؛ اما باید توجه داشت که این تعبیر به این معنا نیست که زنان مسئولیت ندارند؛ بلکه وظایف زندگی، بین زن و شوهر مشترک است. و بهتر این است که برای پایداری و استحکام خانواده کارها هم، بین زن و شوهر و اعضای خانواده تقسیم بشود.

(حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۱۳۳)





حسن خلق و معاشرت نیکو

خوش خوئی و خوش رفتاری یکی دیگر از شاخصه‌های خانواده پایدار و کارآمد است. البته وظیفه تمام اعضای خانواده می‌باشد که در بین مرد و زن نیز مشترک هست. از آنجایی که پدر مدیریت و سرپرستی خانواده را عهده‌دار می‌باشد. در رابطه‌ی داشتن اخلاق نیکو به او بیش‌تر سفارش شده است. لذاست که یکی از لطمه‌هایی که باعث ناپایداری خانواده شده و قرآن کریم به آن اشاره کرده؛ سوء رفتار مرد نسبت به همسرش می‌باشد. قرآن کریم به صراحت، سوء خلق و اذیت کردن، آزار دادن و سبک شمردن همسر را منع کرده و دستور رفتار شایسته به مؤمنین داده است: ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ (بقره، ۱۹) «با زنان به نیکی رفتار کنید.»

امام خامنه‌ای با توجه به آیه مذکور می‌گوید: «اسلام در داخل خانواده ترتیبی داده که اختلاف و تنش درون خانواده به خودی خود حل شود. به مرد دستور داده که یک ملاحظاتی بکند. به زن هم دستور داده که یک ملاحظاتی بکند» مدارا داشته باشد که این مدارا و ملاحظه کردن سبب پایداری و کارآمدی خانواده می‌شود. به نظر ایشان هر خانواده با مجموع ملاحظات صورت گرفته قاعدتاً متلاشی و ناپایدار نخواهد شد، تندی و خشونت و همین‌طور عدم عفو و گذشت زن و مرد را، غالباً عامل فروپاشی و بی‌ثباتی خانواده بیان می‌کند. وقتی مرد رعایت کند، تندی نکند، زن عقل به خرج دهد، سرکشی نکند، چون عمل هر دو ایراد دارد؛ اگر یک وقتی مرد اشتباه کرد و زن سرکشی نکند و یا برعکس، گذشت و ملاحظه داشته باشند، با هم دیگر بسازند، هیچ خانواده‌ای تا آخر متلاشی نخواهد شد. (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۱۵۴)

خداوند متعال در این آیه پرهیز از سوء رفتار را بیان می‌کند و جمله ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ (بقره، ۱۹) علاوه بر نهی از اذیت و آزار زنان خطاب می‌کند که بر اساس نیکی با آنان معاشرت کنید پس اگر از آنان کراهت دارید تحمل کنید، زیرا شاید چیزی (زنی) را که خوشایندتان نیست و از آن بدتان می‌آید، خداوند سبحان در آن مصلحت و خیر کثیر نهاده باشد.

ایشان در توضیح این روایت «المرأة ریحانة» (کلینی، ۱۳۸۲، ج ۵، ص ۵۱۰) می‌فرماید: زن گل است. حالا شما ببینید، اگر مردی با یک گلی با خشونت و بی‌اعتنایی رفتار کند و پاس گل بودن او را نداند، چقدر ظالم و بد است. مثل تحمیل کردن، زیاده‌روی کردن، زیاده‌خواهی کردن مردها از زن‌ها، توقعات بی‌جا و زیادی. «المرأة ریحانة و لیست بقهرمانه» یعنی همین کاربرد از امروز زندگی... این زن، کاربرد شما نیست که همه کارهای زندگیتان را روی دوش او بگذارید و بعد هم از او مؤاخذه کنید. نه! این گلی است در دست شما... حتی اگر دانشمند یا سیاست‌مدار باشد، در بحث معاشرت خانوادگی، او گل است. (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۹۰)





اشاره به رفتار قدیم مردم دارد در قدیم بیش تر می گفتند دختر باید سازگار باشد. برای پسر کآن وظیفه سازگاری را قائل نبودند. این را از نظر اسلام مردود می داند. چون در اسلام دختر و پسر هر دو سفارش به مدارا و گذشت شده است. (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۱۵۵)

بنابراین هر فرد در اجتماع متناسب با جایگاهش وظیفه خود را انجام دهد. در نظام خانواده، همه موظفند که با انجام مسئولیت خویش، نسبت به هم دیگر مدارا نموده و به حقوق یک دیگر نیز احترام بگذارند، در غیر این صورت کانون گرم خانواده دچار آسیب و ناپایداری خواهد شد.

توجه به تربیت معنوی خانواده

یکی دیگر از شاخصه های خانواده پایدار و کارآمد خانواده از طرف مرد توجه به تربیت معنوی خانواده می باشد، که از نگاه اسلام جایگاه و شأن والایی دارد. مراقبت و محافظت از آن را برای همه انسان ها واجب کرده است، چون مکانی است که جامعه از آن شکل می گیرد؛ از این رو شکل گیری جامعه دینی منوط به اشخاص است که در محیط خانواده رشد معنوی کرده اند. یکی از نکاتی که خداوند در قرآن مسئولیت آن را بر عهده مدیر خانواده گذاشته است، موضوع تربیت و حفظ خانواده از مسائل منفی است. لکن انجام این مسئولیت که از مرد خانواده مطالبه شده؛ با این که با سختی و ناملایمت همراه است دارای منافع دنیوی و آخروی می باشد.

از نظر امام خامنه ای طبق سفارش قرآن کریم:

بر پدر خانواده لازم است نسبت به اعضای خانواده در برابر تکالیف شرعی و امور معنوی مواظبت نمایند چون که اثر تشدید کننده دارد و نسبت به این امور معنوی توجه نموده و احساس مسئولیت کند. چنان که قرآن دستور می دهد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ...» (تحریم، ۶) «ای کسانی که (به خدا) ایمان آورده اید (در اطاعت حق بکوشید) و خود را با خانواده خویش از آتش دوزخ نگاه دارید، چنان آتشی که مردم (دل سخت کافر) و سنگ خارا، آتش افروز اوست.» (کربلایی نظر، ۱۳۹۲، ص ۱۷۷) و نیز می فرماید: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا...» (طه، ۱۳۲) «و تو اهل بیت خود را به نماز امر کن و خود نیز بر نماز و ذکر حق صبور باش.»

ایشان نماز را، موهبتی بی بدیل و سرچشمه ی فیضی لایزال، معرفی می نماید که این هدیه عظیم، نخست از خویش و سپس از هر آن که بدو مهر می ورزیم، انسان صالح بسازیم. و نیز فرمود: «و اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ... وَكَانَ يُأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا» (مریم، ۵۴ و ۵۵) «و یاد کن در کتاب (خود





شرح حال) اسماعیل را که بسیار در وعده صادق و پیغمبری بزرگوار بود. و همیشه اهل بیت خود را به ادای نماز و زکات امر می‌کرد، او نزد خداوند بنده پسندیده‌ای بود. »

آری، این امور از مسئولیت‌های سنگین پدر خانواده است وی علاوه بر این‌که باید مسائل دینی‌شان را بدانند یاد زن و فرزندان خویش هم بدهند و آن‌ها را به انجام تکالیف شرعی و معنوی دستور دهند و به سوی ایمان آوردن به یگانگی خداوند و قیامت و امامت راهنمایی کند، وظیفه یک مرد تنها این نیست که خود را به دوزخ نکشاند بلکه آن‌ها را از سقوط در ورطه هولناک عقاب اخروی و دوزخ محافظت نماید.

بنابراین برای مبارزه با این آسیب، پدر خانواده مسئولیت دارد که زن و فرزندان خود را آداب و تعالیم و تربیت اسلامی بیاموزند و آن‌ها را ابتدا، به صبر و طاعت و ایمان و قناعت آشنا کند و بفهماند که ریشه و اساس زندگی همین تکالیف شرعی و ارتباط با خداوند ﷻ و رسول خدا ﷺ و اهل بیت ﺍﻟﺒﯿﺖ ﺍﻟﻪﯨﻤ ﺍﻥ حضرت است. عاقبت آن در این دنیا پایداری و کارآمدی خانواده و در آخرت سعادت، کمال و نهایت بهشت و نعمات آن می‌باشد.

شاخصه‌های پایداری و کارآمدی خانواده فرد خاص مثل زن (مادر خانواده)

مهریه کم

اولین شاخصه پایداری و کارآمدی خانواده از طرف زن قرار ندادن مهریه سنگین می‌باشد. اصل مهریه می‌تواند ضمانت مالی، استحکام بیش‌تر علقه زناشویی شود؛ اما مهریه گزاف نمی‌تواند این استحکام را بیش‌تر کند؛ امام خامنه‌ای با هشدار به برخی خانواده‌ها و جوانان نسبت به عدم اقبال به مهریه بالا می‌فرماید: «مهریه سنگین برای دوران جاهلیت است. پیامبر اکرم ﷺ آن را منسوخ کرد. » (بانکی پور فرد، ۱۳۹۶، ص ۱۰۵) روشن‌ترین آیه‌ی قرآن درباره مهریه (صداق) آیه ۴ سوره نساء است. خداوند در این آیه می‌فرماید: ﴿وَاتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا﴾ (نساء، ۴)

و مهر زنان را به عنوان هدیه‌ای از روی طیب خاطر به ایشان بدهید؛ و اگر به میل خودشان چیزی از آن را به شما واگذاشتند، آن را حلال و گوارا بخورید. » بر اساس این آیه، مهریه یا صداق نرخ زن نیست بلکه نشانه صداقت مرد در علاقه و دوستی به همسر است و نیز مال گوارا، مالی است که صاحبش آن را با طیب خاطر و رضایت ببخشد. اما متأسفانه در عصر امروزی شاهدیم برخی خانواده‌ها با درخواست مهریه‌های بالا کار را برای ازدواج جوانان با مشکل مواجه کرده‌اند؛ این عمل در اندیشه امام خامنه‌ای درست بر خلاف سنت نبوی ﷺ و سیره اهل عترت ﷺ می‌باشد. ایشان مهریه سنگین را رسم دوران جاهلیت بیان می‌کند که پیامبر





اکرم علیه السلام آن را منسوخ کرد. تأکید بر عدم اقبال از مهریه بالا اشاره به خانواده پیامبر اسلام دارد که خانواده پیغمبر علیه السلام تقریباً اعیان‌ترین خانواده قریش بودند. می‌فرماید:

خود حضرت هم که رئیس و رهبر این جامعه است «چه اشکالی داشت دختر به آن خوبی که بهترین دختران عالم است و خدای متعال او را «سیده النساء العالمین» قرار داد «من الاولین و الاخرین» با بهترین پسرهای عالم که مولای متقیان علی علیه السلام است می‌خواهند ازدواج کنند مهریه ایشان زیاد باشد؟ چرا ایشان آمدند و این مهریه کم را قرار دادند که اسمش «مهر السنه» است. (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۲۰۱-۲۰۲)

جواب در بیانات ایشان این است که ازدواج جنبه قدسی دارد نه جنبه دادوستد و مادی چه بسا مرد توان دادن نداشته باشد و زن هم شکایت کند و مرد گوشه زندان بماند در این جا، زن نه تنها بهره‌ای نمی‌برد جزء این که خانواده متلاشی شده و استحکام خود را از دست می‌دهد.

و همین‌طور به روایتی از حضرت امام حسین علیه السلام اشاره می‌کند:

و از آن حضرت نقل شده که فرمود: «فَلَعَمْرِي لَوْ أَرَدْنَا ذَلِكَ مَا عَدَوْنَا سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ فِي بَنَاتِهِ وَنِسَائِهِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ» (ابن شهر آشوب، ج ۹، ص ۲۲۷) ما دخترانمان و خواهرانمان و همسرانمان را جز با مهرالسنه عقد نکردیم، به خاطر همین است و الا می‌توانست اگر امام حسین علیه السلام می‌خواست مثلاً با هزار دینار هم عقد بکند، می‌توانست؛ لازم نبود مثلاً با پانصد درهم - دوازده و نیم اوقیه - مقید به این کار بشود. آنها می‌توانستند، اما کمش کردند. این کم کردن، با یک محاسبه است؛ این خیلی خوب است. (بانکی پور فرد، ۱۳۹۶، ص ۱۰۷)

امام خامنه‌ای در ضمن این مطلب می‌فرماید:

بعضی اوقات دیده می‌شود اگر طرف دختر هم نخواهند مهریه زیادی داشته باشند، متأسفانه طرف داماد به خاطر تفاخر در پی اضافه کردن مهریه‌ی آنان هستند در حالی که واضح و روشن است مهریه سنگین با طبیعت ازدواج سازگاری ندارد معامله که نیست. (حاج علی اکبری، ۱۳۹۲، ص ۳۴)

لذا مهریه سنگین نه تنها باعث پایداری و کارآمدی خانواده و ضامن صفا و صمیمیت همسران نیست. بلکه در لسان رهبران دینی موجب کینه و دشمنی خانوادگی معرفی شده است که سبب ناپایداری و بی‌ثباتی خانواده خواهد شد.

مهریه نیز می‌تواند تضمین مالی برای استحکام و پایداری بیش‌تر علقه زوجیت باشد اما زیاده‌روی در اندازه آن نمی‌تواند این استحکام و پایداری را تقویت کند حتی ممکن است افراط نمودن در میزان آن زمینه عداوت و دشمنی را فراهم نماید. (محمدی ری شهری، ۱۳۹۰، ص ۴۵۸)





در قرآن کریم از مهریه گاهی برای این که نشان صفا و صمیمیت باشد و جنبه تجاری پیدا نکند به عنوان «نَحْلَه» و «هَبَه» یاد شده است، که پرداختن آن واجب است: ﴿وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا﴾ (نساء، ۴)

بنابراین در منظومه فکری امام خامنه‌ای مهریه سنگین نمی‌تواند باعث استحکام زوجین و آرامش هم‌دیگر باشد بلکه بر عکس باعث متلاشی شدن خانواده می‌گردد.

پوشش مناسب

دومین شاخصه پایداری و کارآمدی خانواده از طرف زن پوشش مناسب است حجاب در اسلام احترام به زن است که نامحرم او را از دید حیوانی ننگرد و نیاز دارند. (جوادی آملی، ج ۵۹، ص ۶۲۴) در اندیشه امام خامنه‌ای حجاب در اسلام تکریم به زن و این تکریم مال همه زنان است. (بانکی پور فرد، ۱۳۹۶، ص ۶۱) حجاب یکی از نیازهای حقیقی در زمینه‌های تربیتی، دینی، اخلاقی و فرهنگی، به حساب می‌آید. به تجربه نیز ثابت شده است هر چه الگوهای پوشش مراتب برتر و بالاتری داشته باشند، تأثیر بیش‌تری بر معنویت و دین‌داری فرد، جامعه و پایداری و کارآمدی نظام خانواده، خواهند داشت. بنابراین حجاب در اسلام به معنای پوشاندن بدن زن در برابر نامحرم و از ضروریات دین مقدس اسلام است و سود آن امنیت و آرامش خانواده و محفوظ ماندن نظام خانواده از آسیب‌های احتمالی می‌باشد. فلسفه و اهمیت حجاب در اسلام از دیدگاه امام خامنه‌ای تکریم آن کسی است که در حجاب است. (کربلایی نظر، ۱۳۹۲، ص ۲۹۹-۳۰۰) که زن باید اندام زینتی خود را تنها به شوهرش اختصاص دهد و مردان نامحرم او را نبینند احترام و عظمت در زن به این است که خود را برای دیگران آشکار نکند، تا دختر جوان که شوهرش را می‌خواهد از دست ندهد و پسر جوان نیز زن محبوب‌شان را می‌خواهند از دست ندهند. چنان‌که قرآن می‌فرماید: ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ (نور، ۳۰) «ای رسول زنان مؤمن را بگو تا چشم‌ها (از نگاه ناروا) بپوشند و فروج و اندام‌شان را (از عمل زشت) محفوظ دارند و زینت و آرایش خود جز آنچه قهراً ظاهر می‌شود (بر بیگانه) آشکار نسازند. ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغْضُوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ (نور، ۳۱) «ای رسول ما مردان مؤمن را بگو تا چشم‌ها (از نگاه ناروا) بپوشند و فروج و اندام‌شان را (از کار زشت زنان) محفوظ دارند.»

این آیات در اندیشه امام خامنه‌ای خطاب به زن و مرد است که هر دو حجاب و عفاف پیشه کند چشم‌هایشان را به هر منظره‌ای باز نکنند، به هر چیزی نگاه نکنند تا به هر سمت و سویی کشانده نشود بدین





وسیله زن و شوهر به هم مهربان و وفادار بمانند. در نتیجه خانواده پایدار، باثبات و کارآمد خواهد بود در این باره می‌فرماید: «آن مردی و آن زنی که در جوامع فاسد دنیا به هر جا رسیدند، به هر گذرگاهی که رفتند، هر طور دل‌شان خواست سوءاستفاده کردند و اختلاط پیدا شد، دیگر برای آنها محیط خانوادگی ارزش ندارد. « با این وجود اسمش را گذاشته‌اند آزادی. که این نوع رفتار را بدترین و بزرگ‌ترین بلیه‌های بشر بیان می‌کند. ایشان در رابطه این موضوع اشاره به رفتار ناعادلانه غرب دارد:

آنچه امروز دستگاه‌های سیاسی غرب ترویج می‌کنند، همان جاهلیتی است که بعثت پیغمبر برای زدودن آن - از محیط زندگی بشر - به وجود آمد. نشانه‌های همان جاهلیت، امروز در دنیا، در این تمدن رایج فاسد غربی، مشاهده می‌شود؛ همان بی‌عدالتی، همان تبعیض، همان نادیده گرفتن کرامت انسان، همان عمده کردن مسائل جنسی و نیازهای جنسی.

ایشان این بدحجابی را از عادات و رسوم جاهلی بیان می‌کند که مورد مذمت قرار گرفته است می‌فرماید: قرآن کریم خطاب به همسران مکرم پیغمبر ﷺ می‌فرماید: «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى» (احزاب، ۳۳) «و در خانه‌هایتان بنشینید و آرام گیرید (و بی‌حاجت و ضرورت از منزل بیرون نروید) و مانند دوره جاهلیت پیشین با آرایش و خود آرای بیرون نیایید.» یکی از نشانه‌های جاهلیت اولی، تبرج زنانه است.

امام خامنه‌ای می‌فرماید:

در عصر کنونی یکی از عمده‌ترین مظاهر تمدن غربی، همین تبرج جاهلیت است. منتها با این تفاوت جاهلیتی که توانسته است خود را با سلاح تبلیغات مدرن مجهز نموده، و به شیوه جدید انجام می‌گیرد، حقایق را از چشم مردم بپوشاند؛ این‌ها را باید ما مسلمان‌ها بفهمیم، اینها را باید بدانیم.^۱ بنابراین در نظر امام خامنه‌ای با توجه به آیه شریفه قرآن، روشن می‌شود که زن باید در رفت و آمد اجتماعی، کوچه و بازار و منزل اقوام و محافل و مجالس و مکان آموزشی، هم‌چنین در سفرهای زیارتی، سیاحتی و تفریحی و... از حجاب و عفت خود مواظبت نمایند. و از عادات و رسوم جاهلی پرهیز کند البته مردان هم باید چشم‌پوشی کنند و مسئله حجاب را رعایت نمایند که در نتیجه آن خانواده پایدار و کارآمد خواهد بود.

۱- (بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی،





نتیجه

شاخصه‌های خانواده پایدار و کارآمد در اندیشه قرآنی امام خامنه‌ای به سه صنف تقسیم می‌شود.

۱- شاخصه‌های پایداری و کارآمدی کلی خانواده

۲- شاخصه‌های پایداری و کارآمدی خانواده فرد خاص مانند شوهر

۳- شاخصه‌های پایداری و کارآمدی خانواده فرد خاص مثل زن (مادر خانواده) می‌باشد.

ایشان ضمن این‌که خانواده را پیکره اصلی جامعه بیان می‌کند و می‌فرماید با توجه به احکام و دستورات اکید قرآن کریم خوبی‌ها و بدی‌ها از جامعه برمی‌خیزد و خانواده نیز بدنه‌ای از جامعه به شمار آمده؛ هدایت و ضلالت افراد را مرهون هدایت و گمراهی آن می‌داند. لذت و آرامش زندگی و معنویت خانواده را در گروی هم‌سوئی و تفاهم با یک‌دیگر بیان می‌کند. خانواده پایدار و کارآمد خانواده‌ای است که تشکیل خانواده با شرایط مثل هم طراز بودن صورت گرفته و از بی‌احترامی، بی‌عفاف، سوء خلق و اذیت نمودن نسبت به یک‌دیگر جداً در طول زندگی مشترک پرهیز نمود. هر دو باید آراستگی و بهداشت ظاهری و باطنی را رعایت کرد. در قدم اول مرد باید مسئولیت‌اش را در مورد نفقه اهل و عیال به موقع انجام بدهد؛ نباید کوتاهی کرد. اسلام مرد را مدیر و سرپرست خانواده قرار داده است، مقصود از مدیر کارگزار و تدبیرکننده می‌باشد و هر سرپرست خانواده، نسبت به اعضای خانواده مسئولیت دارد. بنابراین با رعایت شاخصه‌های مذکور طبق دستورات قرآن کریم می‌تواند خانواده پایدار و کارآمد باشد.



منابع

- ابن فارس، احمد، (۱۴۲۹هـ - ۲۰۰۸م) معجم المقایس اللغة، بیروت: دارالاحیاء التراث العربیه.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۸۷هـ. ش) من لا یحضره الفقیه، قم: دارالکتاب الاسلامیه، چاپ دوم.
- ابن شهر آشوب، محمد بن علی، (۱۳۹۰) مناقب آل ابی طالب (علیه السلام)، محقق اشرف علی، قم: المکتبه الحیدریه.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، (بی تا) لسان العرب، المجلد الثالث عشر، بیروت: دار صادر.
- بانکی پور فرد، امیرحسین، (۱۳۹۶) سبک زندگی زنان، اصفهان: حدیث راه عشق، چاپ دوم.
- تیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، (۱۴۱۰ق) غررالحکم و دررالکلم، قم: دارالکتاب الاسلامی، چاپ دوم.
- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۷) تفسیر تسنیم، قم: ناشر مرکز نشر اسراء، چاپ ششم.
- حاج علی اکبری، محمد جواد، (۱۳۹۲) مطلع عشق، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ اول.
- حرّ عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۱۳هـ - ۱۹۹۳م) وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، چاپ اول.
- دشتی، محمد، (۱۳۸۹) ترجمه نهج البلاغه، قم: مؤسسه تحقیقات امیرالمومنین (علیه السلام)، چاپ چهارم.
- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷) لغت نامه دهخدا، ج ۱، ۶، ۱۲، ۱۵، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم.
- دیلمی، حسن ابن ابی الحسین، (۱۴۱۵) ارشادالقلوب، ج ۱، قم: شریف الرضی، چاپ دوم.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۲۳هـ. ق) المفردات فی غریب القرآن، تحقیق، صفوان عدنان داودی، قم: انتشارات ذوی القربی، چاپ دوم
- عمید، حسن، (۱۳۶۲) فرهنگ عمید (دوجلدی)، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم.
- کربلایی نظر، محسن، (۱۳۹۲) زن و بازیابی هویت حقیقی زن، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران: چاپ نهم.
- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، (۱۳۸۵) اصول کافی، تهران: الکافی، المکتب الإسلامیه.
- (۱۳۸۴) اصول کافی، ترجمه ی باقر کمره ای، انتشارات اُسوه، تهران: چاپ ششم، ۱۳۸۴.
- محمدی ری شهری، محمد، (۱۳۹۰) تحکیم خانواده، محقق حمیدرضا شیخی، قم: دارالحديث.
- معین، محمد، (۱۳۸۶) فرهنگ فارسی، ج ۱، ۴، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، چاپ بیست و چهارم.
- واحد تدوین کتب درسی، (۱۳۸۶هـ. ش) آداب اسلامی، ج ۲، قم: ناشر سازمان حوزه و مدارس علمیه خارج از کشور، چاپ چهارم.

منبع الکترونیکی

<https://farsi.khamenei.ir> خامنه ای، سید علی،